

dr hab. inż. arch. Bartosz M. Walczak, prof. PŁ

Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Politechnika Łódzka

bartosz.walczak@p.lodz.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. inż. arch. Michała Chodorowskiego
Rola nowych idei urbanistycznych w kształtowaniu śródmieścia Białegostoku
w powojennej odbudowie i przebudowie miasta w latach 1944-1974,
wykonanej pod kierunkiem:

dr. hab. inż. arch. Bartosza Czarneckiego, prof. PB (promotor)

oraz dr inż. arch. Katarzyny Asanowicz (promotor pomocniczy)

1. Podstawa opracowania

- Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami (tekst jednolity na podstawie Dz. U. z 2017 r. poz. 1789).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym, Dz.U. 2005 nr 164 poz. 1365 z późniejszymi zmianami (tekst jednolity na podstawie Dz. U. z 2017 r. poz. 2183, 2201, z 2018 r. poz. 138, 398, 650, 730, 912, 1000, 1115).
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, Dz.U. 2018 poz. 261.
- Pismo dr. hab. inż. Aleksandra Asanowicza, prof. PB – Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Białostockiej, znak WA-100.4030/4/14 z dnia 04.07.10.2018 zgodne z uchwałą Rady Wydziału w sprawie powołania do funkcji recenzenta rozprawy doktorskiej mgr. inż. arch. Michała Chodorowskiego.

2. Ocena formalna pracy

Recenzowana rozprawa doktorska jest jednotomowym opracowaniem obejmującym 322 strony formatu A4 w twardej oprawie. Tekst główny pracy opatrzone 529 przypisami dolnymi, uzupełnia go także 149 ilustracji oraz 26 tabel. Bibliografia obejmuje 72 opracowania naukowe, 5 aktów normatywnych oraz 33 pozycje innego

typu (publikacje popularne, informacje prasowe, strony internetowe, itp.). Ponadto wykorzystano 55 materiałów o charakterze źródłowym i archiwalnym.

Praca obejmuje spis treści, część merytoryczną (składającą się z wstępu oraz pięciu rozdziałów), aneksy, bibliografię spisy rycin oraz tabel, streszczenie w językach polskim i angielskim. Praca jest kompletna, a jej zasadnicza konstrukcja nie budzi zastrzeżeń - we wstępie została wskazana teza pracy, a w ostatnim rozdziale Autor wskazuje na wynikające z przeprowadzonych badań wnioski, które mają tę tezę podtrzymać. Uwagi odnoszące się do zawartości poszczególnych rozdziałów przedstawione zostaną w dalszej części recenzji.

Zastrzeżenia budzie natomiast strona edytorska pracy. Liczne, niefortunne sformułowania, usterki stylistyczne i gramatyczne np. „chronologia czasowa” (s.43), „Na przykładzie Białegostoku prace inwentaryzacyjne trwały...” (s.57) czy „... w najbliższym otoczeniu Pałacu Branickich – będącym w tym czasie siedzibą wojewody.” wskazują, iż najwyraźniej zabrakło korekty językowej. Co więcej, w cytacie zamieszczonym *in extenso* na stronie 58 pojawia się „ograniczoną współpracę” zamiast (jak w oryginale) „organiczną współpracę”, co radykalnie zmienia wydźwięk przywoływanego tekstu. Z kolei na stronie 105 pojawia się odwołanie do ryc. 31, podczas gdy w rzeczywistości ma ona nr 32. Pod niektórymi ilustracjami podpisy są niekompletne – np. pod ryc. 2. (s.12) zabrakło wyjaśnienia jednego z autorskich oznaczeń na planie miasta; natomiast ryc. 89 i 102 mają niemal identyczne podpisy, co ciekawe zaczerpnięte z dwóch różnych źródeł, zaś ryc. 16 i 40 ilustrują zmiany demograficzne Białegostoku w niemal takim samym okresie, przy czym jeden z nich jest prezentowany jako opracowanie własne, a drugi został zaczerpnięty z tekstu źródłowego. Kolejny przykład to przypis 321 (s.132), w którym Autor uznał za konieczne wyjaśnienie genezy nazwy dzielnicy żydowskiej – Szulchojt, a także jej poprawnego wg Autora brzmienia (Szulchojf) mimo, że już wcześniej (s.93) pojawia się ona w opisie ryc. 22., na dodatek w jeszcze innym brzmieniu: Szulhof.

Przytoczone przykłady stanowią jedynie drobny ułamek uchybień edytorskich, które można znaleźć w pracy. Może to być świadectwem pośpiechu, ale także braku przywiązywania należytej wagi do kwestii pozamerytorycznych, za czym może przemawiać strona wizualna rozprawy, także budząca niedosyt. Biorąc tom do ręki, przeglądając go, nie czuje się, że jest to dysertacja sporządzona przez architekta. To oczywiście odczucie subiektywne, ale wydaje się, że dbałość o estetykę powinna

towarzyszyć każdemu przejawowi działalności naszego środowiska. Ale strona graficzna ma też istotne znaczenie dla komunikatywności opracowania. Ponieważ tematyka pracy dotyczy przede wszystkim zagadnień planistycznych i urbanistycznych, oczywistym jest, że w pracy występuje dużo planów, map i fotografii lotniczych. Niestety wiele z nich jest zbyt małych, żeby w pełni je przeanalizować, co jest uciążliwe zwłaszcza dla czytelnika spoza Białegostoku. Jednocześnie w pracy zamieszczono sporo ilustracji, które są przesadnie powiększone – najlepszym przykładem jest ryc. 82, której rozmiar jest niewspółmierny do treści (szkic perspektywiczny projektu ukształtowania otoczenia kościoła św. Rocha), a co więcej spowodował, że końcówka rozbudowanego opisu tej ilustracji znalazła się na kolejnej stronie (s. 187-188).

3. Merytoryczna ocena pracy oraz uwagi odnoszące się do poszczególnych części

3.1. Ocena podjętej problematyki i tezy

Tytuł rozprawy *Rola nowych idei urbanistycznych w kształtowaniu śródmieścia Białegostoku w powojennej odbudowie i przebudowie miasta w latach 1944-1974* oraz teza iż „powojenną odbudowę i przebudowę miasta realizowano w przeważającej mierze w duchu myśli funkcjonalnej, niezależnie od zmiennych prądów w projektowaniu urbanistycznym i architektonicznym. Uchwalenie planu ogólnego w 1974 roku zamknęło okres kształtowania zasadniczych elementów struktury śródmieścia” stanowiąca podstawę badań autorskich, wskazują, iż mamy do czynienia z badaniami podstawowymi z zakresu historii architektury i urbanistyki.

Zakres czasowy oraz terytorialny dysertacji nie budzi zastrzeżeń. Co więcej, warto podkreślić aktualność podjętej tematyki badań. Dzieje polskiej architektury i urbanistyki po 1945 roku – poza sztandarowymi realizacjami oraz osobami ich projektantów, wciąż jest jeszcze nie zostały należycie i dogłębnie przebadane. Co więcej, dotychczasowe opracowania koncentrują się raczej na „ikonach” architektury, podczas gdy w dobie standaryzacji i prefabrykacji w wielu przypadkach jedynym polem działalności twórczej była właśnie urbanistyka. Jednocześnie upływ czasu nieuchronnie sprawia, że obiekty z tego okresu będą stawać się integralną częścią naszego dziedzictwa kulturowego. Bez odpowiedniego przygotowania merytorycznego waloryzacja tego wielkiego zasobu będzie utrudniona. Dramatyczne losy niektórych dzieł polskiej architektury powojennej są najlepszym dowodem, iż studia nad tym okresem są niezbędne. Ale jeszcze większe

konsekwencje dla jakości otaczającej nas przestrzeni ma współczesny rozwój zabudowy w obrębie dzielnic kształtowanych początkowo w myśl zasad „miasta funkcjonalnego”. Jedynie w nielicznych przypadkach można z czystym sumieniem stwierdzić humanizujący charakter współczesnych inwestycji, naprawianie oczywistych błędów lub dopełnianie niedokończonych układów przestrzennych z okresu powojennego. Najczęściej jednak mamy do czynienia z cynizmem deweloperów dewastujących największe zdobycze modernizmu, czyli dostęp do światła, przewietrzanie oraz tereny rekreacyjne.

Jednocześnie należy zauważyć, iż pierwsza część tezy plasuje się na pograniczu oczywistości – koncepcja funkcjonalnego strefowania miast wywodzi się jeszcze z XIX wieku i nie może być identyfikowana z modernizmem, ani jakimkolwiek innym nurtem / tendencją w projektowaniu architektoniczno-urbanistycznym. Co więcej, frazy takie jak „w przeważającej mierze” oraz „w duchu” łagodzą wydmówek tezy i tworzą nieco zbyt duże pole do swobodnej interpretacji przekształceń funkcjonalno-przestrzennych Białegostoku.

Natomiast przyjęta i szeroko opisana we wstępie metoda badań jest czytelna i nie budzi zastrzeżeń. Dobrane metody i techniki odpowiadają zamierzeniu badawczemu, a największym zastrzeżeniem jest brak wyodrębnienia przeglądu stanu badań (więcej na ten temat w dalszej części niniejszej recenzji).

3.2. Ocena zawartości poszczególnych części dysertacji

Na merytoryczną część pracy składają się cztery rozdziały, poprzedzone wstępem i zakończone podsumowaniem. Moja uwagi o pracy oraz ocena tekstu, będą biegły takim samym torem rozważań.

Wstęp. Rozprawy naukowe zgodnie z ogólnie przyjętą metodyką powinny być poprzedzone rozpoznaniem stanu badań. Niestety, z recenzowanej dysertacji nie dowiemy się, czy, kto i kiedy prowadził badania na temat rozwoju przestrzennego Białegostoku. Brak również szerszego kontekstu – czy podobne badania były prowadzone dla innych ośrodków miejskich, a może są jakieś opracowania przekrojowe, lub o charakterze porównawczym? Tematyka dotyczy okresu powojennego, który jest obecnie przedmiotem zainteresowania wielu badaczy, także na polu architektury i urbanistyki. Za omówienie powyższych zagadnień trudno uznać jedno zdanie (s.10) bez jakiegokolwiek odsyłacza oraz zapowiedź, iż stan badań oraz literatura omawiane są

na początku każdego rozdziału. Wskazana przez Autora wielowątkowość dysertacji nie jest wystarczającym uzasadnieniem takiej decyzji, tym bardziej, że problematyka stanu badań dla poszczególnych wątków tematycznych również została zreferowana pobieżnie. Jednak, na podstawie analizy odwołań i cytowań zamieszczonych w dysertacji, czytelnik może się zorientować, iż jej Autor ma orientację co wcześniejszych prac naukowych z interesującego Go obszaru badawczego. Siłą rzeczy jest to jednak obraz niepełny, rozporoszony i często niejako „ukryty” w przypisach.

Jednocześnie należy podkreślić, iż jednym z największych walorów pracy doktorskiej mgr. inż. arch. Michała Chodorowskiego jest wykorzystanie obszernych materiałów archiwalnych ze zbiorów instytucji publicznych odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne w Białymstoku. W wstępie zostały one jedynie wskazane ogólnie, zaś w aneksie umieszczony został pełny wykaz wykorzystanej dokumentacji planistycznej, obejmującej lata 1938-1978.

Rozdział 1. W rozdziale tym Autor nakreślił szeroko tło i kontekst narodzin nowych koncepcji kształtowania miast w XX wieku. W pierwszej części rozdziału mają one charakter ogólny, zaś w drugiej dotyczą terenu Polski. Charakterystyka zjawisk, problemów związanych z rozwojem miast pod wpływem industrializacji oraz prób ich rozwiązywania nie budzi zastrzeżeń, przy czym uwagę zwraca fakt, iż tekst na stronach 27-32 oparto niemal wyłącznie na jednej publikacji – na 16 przypisów aż 12 razy Autor odwołuje się do opracowania Huberta Izdebskiego, *Ideologia i zagospodarowanie przestrzeni*. Bardzo interesujący jest natomiast schemat stanowiący autorską próbę ukazania przepływu idei w urbanistyce w analizowanym okresie (ryc. 7). Trudno jednocześnie się zgodzić, iż z stwierdzeniem, że idea miasta funkcjonalnego nie zawierała elementów innowacyjnych (s.47). Oczywiście, można powiedzieć, że wielorodzinne budynki wolnostojące usytuowane w otoczeniu zieleni istniały już wcześniej (np. domy robotnicze w niektórych osiedlach przyfabrycznych), zaś o segregacji ruchu pieszego od kołowego pisał już Leonardo da Vinci, ale nie można nie zauważyć, iż odejście od koncepcji obudowy przestrzeni publicznych na rzecz rozmieszczania obiektów w jednorodnej przestrzeni miało fundamentalne znaczenie dla rozwoju miast i ich percepcji.

W części poświęconej rozwojowi polskiej myśli urbanistycznej trafnie wskazano źródła wzorców, wynikające z wykształcenia architektów w różnych kręgach kulturowych. W kontekście głównego obszaru badawczego rozprawy – czyli

kształtowania centrum Białegostoku – za prawidłowe należy uznać pokreślenie roli prof. Tadeusza Tołwińskiego, nie tylko ze względu na wagę jego rozważań teoretycznych, ale przede wszystkim na fakt, iż jego wychowankowie tutaj te idee próbowali wcielać w życie. Jednocześnie Autor przesadnie dużo uwagi poświęcił zagadnieniom administracyjno-organizacyjnym. Zabrakło natomiast opisu największych osiągnięć polskiej urbanistyki okresu międzywojennego z Gdynią na czele. Podobna uwaga odnosi się do omówienia fazy socrealizmu, w którym nawet nie zostały wymienione czołowe zespoły urbanistyczno-architektoniczne, takie jak MDM w Warszawie i Nowa Huta w Krakowie. Brak również odniesienia do wybitnych dzieł okresu po 1956 roku oraz wpływających na ich kształtowanie takich koncepcji jak metabolizm, czy megastruktury. Zdaniem recenzenta odbija się to negatywnie na klarowności wywodu – np. odwołanie do idei Oskara Hansena, podobnie jak inne nowe wątki, pojawia się dopiero we wnioskach zamykających rozdział. W podsumowaniu tym pojawia się więcej dyskusyjnych myśli i sformułowań: a) „funkcjonalizm w XX w. doprowadził do strefowania funkcji jak było to przytoczone w Karcie Ateńskiej” (s.72) – jak już wspomniano przy omawianiu tezy, pierwsze plany strefowe pochodzą z końca XIX wieku. Wydaje się, że nie idea jest błędna (chodziło przecież o odseparowanie dzielnic mieszkaniowych od przemysłu), lecz jej realizacje były kalekie; b) „idea super jednostki mieszkalnej pojawiła się już w falansterze Fouriera, ale dopiero Le Corbusier doprowadził do jej powstania” (s.73) – Autor sam sobie przeczy, gdyż na s. 31 wspomina a familsterze Godina, będącym XIX-wieczną realizacją koncepcji Fouriera; c) natomiast zdanie, że „ewolucja regulacji kompozycyjnych w badanym okresie doprowadziła do tworzenia wieloprzestrzennych zespołów mieszkaniowych, o skomplikowanej kompozycji czasoprzestrzennej bądź czysto formalnej” (s.75) jest jednym ze stwierdzeń, dla poparcia których Autor nie podał żadnych przykładów.

Pomimo powyższych uwag rozdział daje ogólny obraz idei funkcjonalnej i jej składników, które według Autora miały wpływ na kształtowanie obszarów centralnych Białegostoku.

Rozdział 2. Rozdział ten został poświęcony uwarunkowaniom historycznym rozwoju przestrzennego Białegostoku. W stopniu wystarczającym nakreślono kolejne fazy kształtowania się miasta. Ogólne pozytywne wrażenie nieco obniżają rozbieżności między danymi zawartymi w tekście a kalendarium historii miasta załączonym do pracy w formie aneksu – np. uruchomienie linii tramwajowej datowane jest w tekście na 1893

(s.85), zaś w kalendarium na 1895 (s.290). Prawidłowo wskazano na ogólne zaniedbanie miasta, które było zjawiskiem powszechnym na terenie dawnego zaboru rosyjskiego, zwłaszcza w ośrodkach przemysłowych – z podobnymi problemami borykała się chociażby Łódź. W tym kontekście należy rozpatrywać działania podjęte w okresie międzywojennym. W świetle diagnozy ówczesnego stanu miasta dokonanej przez I.F. Tłoczka, zaproponowane rozwiązania należy uznać za adekwatne, a nakreślone kierunki za śmiałe i dalekosiężne, o czym świadczyć może ich kontynuacja po 1945.

Rozdział 3. Ten rozdział odnosi się do okresu, stanowiącego przedmiot właściwych badań Autora. Nic zatem dziwnego, iż jest on znacznie bardziej obszerny od pozostałych części recenzowanej rozprawy doktorskiej. Analiza powojennych przekształceń struktury przestrzennej Białegostoku rozpoczyna się od wyodrębnienia głównych etapów, które zostały powiązane z fazami przemian politycznych i społeczno-gospodarczych w kraju. W oczywisty sposób znajdowało to odzwierciedlenie w planowaniu przestrzennym oraz projektowaniu urbanistycznym i architektonicznym. Autor trafnie podkreśla, iż skala projektu oraz okres jego realizacji wpływają na podatność na zmiany pod wpływem zmiennych uwarunkowań. Jest to jedna z myśli, która ma fundamentalne znaczenie dla logiki rozprawy. Generalnie, treść tego rozdziału rodzi najmniej uwag krytycznych. Widać, że omawiana problematyka jest Autorowi bliska – omawia ją w sposób swobodny i kompetentny. Nie uniknął wprawdzie drobnych usterek, mają one jednak marginalne znaczenie: m.in. zdumiewa stwierdzenie w przypisie 439 (s.185), że stosowanie lokali usługowych w parterach budynków powoduje chaotyczny odbiór przestrzeni; trudno uznać za analizę porównawczą zwykłe nałożenie dwóch planów, co jest interesujące, ale nie zawiera pierwiastka analitycznego (ryc. 58, s.155); błędem jest też stosowanie skrótu PRL dla okresu przed uchwaleniem konstytucji 1952 roku (s.127).

Podkreślić trzeba jednak, że Autor sprawnie przeprowadza czytelnika przez kolejne etapy powojennej odbudowy i przebudowy Białegostoku, posługując się opisem, ale także – co bardzo istotne – reprodukcjami planów archiwalnych, starymi fotografiami, a ponadto autorskimi schematami oraz zestawieniami tabelarycznymi. W rozdziale uwypuklona została także wybitna rola prof. Heleny Sawczuk-Nowary. W kontekście oceny merytorycznej rozprawy, istotne są przemyślenia przedstawione na stronach 158-159, które pozwalają lepiej zrozumieć jak Autor rozumie sformułowanie „myśl

funkcjonalna” zwarte w tezie pracy, a w szczególności „umiarkowany funkcjonalizm” w odniesieniu do projektowania urbanistycznego i jego wpływ na kształtowanie przestrzeni centrum Białegostoku.

Szczególne znaczenie i dużą wartość poznawczą ma autorska, wieloaspektowa analiza kolejnych dokumentów planistycznych z okresu 1944-1974 zawarta na stronach 257-270. Szkoda tylko, że prowadzi ona do bardzo lakonicznych wniosków, wypunktowanych na zaledwie na półtorej strony (s.271-272).

Rozdział 4. Przedmiotem tego krótkiego rozdziału jest konfrontacja zapisów planu ogólnego 1974 roku z aktualnym ukształtowaniem struktury przestrzennej dzielnic centralnych Białegostoku. Autor niejednokrotnie bardzo krytycznie odnosi się sytuacji w poszczególnych rejonach miasta. Przede wszystkim jednak koncentruje się na wskazaniu przejawów kontynuacji założeń planistycznych, lub wskazaniu gdzie i w jakim zakresie poddano je modyfikacji, bądź też wprowadzono całkowicie odmienne rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne. Dla recenzenta rozdział ten jest istotny ze względu na drugą część tezy rozprawy. Nie negując znaczenia kierunków wytyczonych w 1974 roku, trudno się zorientować co oznacza stwierdzenie, iż ówczesny plan ogólny zamknął okres kształtowania zasadniczych elementów struktury śródmieścia, jeśli Autor sam wskazuje iż niektóre odcinki ważnych arterii powstały dopiero w latach 90. XX wieku. Kwestia ta wymaga zdaniem recenzenta doprecyzowania.

Rozdział 5. Ostatni rozdział to podsumowanie przeprowadzonych w rozprawie badań i konfrontacja uzyskanych wyników z postawioną na wstępie tezą.

Wykazana została ciągłość myśli planistycznej, mimo zmian ustrojowych oraz ideologicznych, na co mogło mieć wpływ racjonalne podejście (pragmatyzm) kolejnych zespołów autorskich, ale także – co zdaje się sugerować Autor - rola uczniów prof. Tołwińskiego, wdrażających wpojone im przez Mistrza idee i zasady.

Tekst pracy uzupełniają **Aneksy** – indeks nazwisk i kalendarium – stanowiące istotne ułatwienie dla czytelnika każdego opracowania o charakterze historycznym. **Bibliografia** zawiera najważniejsze publikacje związane tematycznie z obszarem badań, stanowiącym przedmiot rozprawy. Dobór literatury oraz omawianych przykładów świadczą o znajomości tematu. Jednocześnie i tu Autor nie uniknął drobnych usterek, m.in. sztandarowe dzieło Jane Jacobs zostało w wykazie ujęte dwukrotnie – po polsku i angielsku. Czyżby Autor uważał, że tłumaczenie nie jest satysfakcjonujące? Wtedy należało się ograniczyć do wersji oryginalnej. Z treści rozprawy nie wynika jednak, aby

miało to tak istotne znaczenie. W spisie **Materiałów źródłowych** zdaniem recenzenta brakuje wykazu enigmatycznie wspomnianych we wstępie wywiadów (s.16) – NB brak odwołań do nich także w treści pracy. Natomiast na kanwie wykazu **Ilustracji** nasuwa się jedna uwaga ogólna – szkoda, że w pracy zabrakło autorskich zdjęć konfrontujących stan aktualny przestrzeni miasta z jej wizjami planistycznymi i projektowymi. Pozwoliłoby to na lepsze zobrazowanie tytułowej roli... jak wiadomo jeden obraz może zastąpić tysiąc słów.

4. Podsumowanie

Reasumując, zawartość merytoryczna recenzowanej dysertacji Pana mgr. inż. arch. Michała Chodorowskiego jest zgodna z tytułem. Autor koncentruje się na uwypukleniu roli nowych idei urbanistycznych dla ukształtowania przestrzeni śródmieścia Białegostoku. Jednocześnie rozprawa doktorska powinna być wywoływaniem naukowym zmierzającym do udowodnienia (lub obalenia) postawionych na wstępie tez badawczych. W tym kontekście uznać należy, iż teza pracy – pomimo pewnych zastrzeżeń wyrażonych powyżej - została sformułowana poprawnie i logicznie. Autor podejmuje próbę dowiedzenia tezy w oparciu o przeprowadzone badania, co jest podstawowym zadaniem stojącym przed każdym doktorantem. Z zadania tego wywiązał się w stopniu zadowalającym.

Największą wartością zdaniem recenzenta ma rozdział trzeci, stanowiący zapis badań nad materiałem źródłowym. Jego zebranie, zaprezentowanie i przeanalizowanie są zdecydowanie najmocniejszą stroną omawianej dysertacji. Za interesującą należy uznać myśl o związkach idei leżących u podstawy kształtowania białostockiego centrum z poglądami prof. Tołwińskiego. Autor – choć nie wyraża tego wprost – zdaje się skłaniać do poglądu, iż pod ich silnym wpływem byli Prof. Tłoczek oraz Prof. Sawczuk-Nowara, co stanowiłoby swoiste potwierdzenie znaczenia relacji mistrz-uczeń, tak przecież istotnego dla dziedziny architektury i urbanistyki. Podkreślić należy, iż Autor podjął temat aktualny i istotny nie tylko dla Białegostoku, ale także dla wielu polskich miast, których struktura przestrzenna uległa istotnej transformacji w okresie po 1945 roku.

Należy podkreślić, że struktura dysertacji jest poprawna i klarowna jeśli chodzi o ujęcie problemu. Za wyjątkiem braku wyodrębnionego omówienia stanu badań, respektuje ona ogólnie przyjęte zasady pisania tego typu prac. Ogólne wrażenie obniżają

stosunkowo liczne usterki językowe oraz niedopracowanie rozprawy pod kątem wizualnym.

Wymienione w recenzji uwagi polemiczne i krytyczne nie obniżają końcowej oceny pracy, która, co należy podkreślić, posiada dużą wartość poznawczą i analityczną.

Praca jest kompletna, stanowi **oryginalne rozwiązanie problemu naukowego** oraz **wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej**, a także **umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej** (art. 13.1. Ustawy o stopniach i tytułach naukowych...).

W związku z powyższym, po zapoznaniu się z treścią rozprawy Pana mgr. inż. arch. Michała Chodorowskiego stwierdzam, że spełnia ona wszystkie wymogi stawiane na wyższych uczelniach rozprawom doktorskim w świetle przepisów Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. nr 65 poz. 595 z późniejszymi zmianami (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) i niniejszym wnioskuję o jej dopuszczenie do obrony publicznej.

dr hab. inż. arch. Bartosz M. Walczak, prof. PŁ
lipiec-sierpień 2018